

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

23

Diasporan Viipuri

Muistojen kaupunki sotien jälkeen

TOIM.
SATU GRÜNTHAL & KRISTIINA KORJONEN-KUUSIPURO

Kannen kuva: Postikortti 1900-luvun alusta. Yksi Monreposin puiston kiinalaisista kaarisilloista. Wiipurin Arkistoyhdistys (WAY), a5a71. Wiipuri.fi.

Wiipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 23
Diasporan Wiipuri – Muistojen kaupunki sotien jälkeen

Toimittaneet:

Satu Grünthal (osan toimittaja)

Kristiina Korjonen-Kuusipuro (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

lisa Aaltonen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Eemeli Nieminen

ISBN 978-952-69280-7-4 (sid.)

ISBN 978-952-69280-8-1 (PDF)

ISSN 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2021, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 250 kpl

Ensimmäinen painos

Julkaisija: Wiipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Karjalan evakot Suomen historian oppikirjoissa: kolme näkökulmaa 1940-luvulta 2010-luvulle

Johdanto

Suomen Neuvostoliitolle luovuttamilta alueilta arvioidaan lähteneen noin 430 000 siirtolaista eli evakkoa, joista valtaosa, noin 407 000, oli karjalaisia. Karjalan luovutus ja evakoiden asuttaminen näkyivät monin tavoin sotien jälkeisessä koulumaailmassa: oppilasmäärät kasvoivat ja myös useiden oppiaineiden, kuten maantiedon ja historian, opetussisältöjä oli päivitettävä.¹ Konfliktin jälkeisessä yhteiskunnassa lähihistorian opettaminen on usein psykologisesti vaikeaa. Sisällissodan jälkeisessä Suomessa hävinneiden kokemuksilla ja näkökulmilla ei ollut vuosikymmeniin sijaa oppikirjoissa,² eikä toisen maailmansodan jälkeen hävityn sodan, alueluovutusten ja ihmisten kokemusten käsittelykään ollut yksinkertaista. Koska Neuvostoliitto vaati oppimateriaalien sensurointia, evakoiden historian käsittelyyn sisältyi myös poliittinen ulottuvuus.³

Valtion rajojen uudelleen linjaaminen, evakkokäsitteen syntyminen ja asutus toiminta ovat osa suomalaisten yhteistä historiaa. Sodan jälkeen kuitenkin erityisesti evakoiden ja heidän jälkeläistensä oli ratkaistava ristiriita uusiin oloihin sopeutumisen ja perinteiden vaalimisen välillä. Muun muassa historian opetus antoi aineksia uuden identiteetin rakentamiseen. Historiallinen identiteetti on osa yhteisöjä koossa pitävää sosiaalista identiteettiä, ja jonkin ryhmän historian unohtaminen on puolestaan tapa sulkea yhteisön ulkopuolelle. Ei siis ole samantekevää, miten opetuksessa käsiteltiin evakkoutta ja siihen liittyviä seikkoja.

Luovutettua Karjalaa ja evakoita koskevien oppikirjakuvausten tarkastelu on aiheena ajankohtainen, sillä 2020-luvulle tultaessa pakolaisten määrä maailmassa on suurempi kuin koskaan toisen maailmansodan jälkeen.⁴ Suomessa on myös keskusteltu siitä, voiko toisen maailmansodan maansisäisten evakoiden kohtalon rinnastaa pakolaisten kohtaloon myöhemmin aikoina ja voidaanko evakoita ylipäätään kutsua pakolaisiksi.⁵

Luovutetun Karjalan alueelta muualle Suomeen siirtynyttä väestöä on kutsuttu useilla eri nimityksillä. Arkikielessä puhutaan usein evakoista, ja esimerkiksi Karjalan Liitto käyttää nimityksiä siirtoväki, evakot ja siirto-

karjalaiset.⁶ Tässä tutkimuksessa käytän pääosin käsitettä evakko puhuessani luovutetuilta alueilta muuttaneesta karjalaisesta väestöstä. Tulosoissa teen myös katsauksen oppikirjoissa käytettyihin erilaisiin nimikkeisiin.

Historian opetuksen tavoitteista eri vuosikymmeninä

Historian opetusta ja oppikirjojen laatimista ohjaavat valtakunnalliset opetussuunnitelmat. Vuosina 1941–1963 voimassa ollut oppiennätys, nykytermein opetussuunnitelma, painotti isänmaallista henkeä ja kansallisen historian näkökulmaa. Vuonna 1963 opetuksen painopiste siirtyi kohti uusimman ajan historiaa. Kansallisen identiteetin tukemisen sijaan opetussuunnitelmissa on 1990-luvulta alkaen painotettu eurooppalaisen identiteetin ja opiskelijan henkilökohtaisen identiteetin kasvua. Toisaalta ”perinteiset” sisällöt, kuten sodat, ovat yhä vahvasti mukana historian opetuksessa. Lukiossa Suomen historiaa autonomian ajalta nykypäivään käsittelevä kurssi kuuluu historian pakollisiin opintoihin.⁷ Oppiennätyksissä ja opetussuunnitelmissa ei ole määriteltä tarkasti, mitä erilaisten historian avaintapahtumien tulee sisältää, vaan ne ovat jättäneet opettajille vapauden sisällyttää opetukseen yksityiskohtia harkintansa mukaan. Erilaisten täydentävien materiaalien käyttö opetuksessa voi siten oleellisesti rikastuttaa oppikirjojen antamaa kuvaa menneestä.

Identiteetin aineiden lisäksi historian opetus tarjoaa välineitä oppilaan ajattelun kehittämiseen. Historian opetussuunnitelmissa tapahtui Suomessa 1970-luvulta alkaen muutos kronologisesta, historian sisältöihin keskittyneestä opetuksesta valikoitujen teemojen ja erityisesti taitojen opettamiseen. Muutos on ollut vaiheittainen: lukion opetussuunnitelmissa taidot nostettiin keskeiseen asemaan 1990-luvulla ja perusopetuksessa 2000-luvulla. Jotta tilaa taitojen opettamiselle jäi, sisältöjen määrää opetuksessa karsittiin.⁸ Historiallinen ajattelu on käsite, joka kuvaa historian opetuksen taitotavoitteita. Se on yläkäsite sellaisille taidoille kuin lähteiden käyttö ja tulkinta (kriittinen tiedonkäsittely), historiallinen empatia, muutoksen ja jatkuvuuden sekä syyn ja seurauksien ymmärtäminen.⁹ Näistä alakäsitteistä historiallinen empatia viittaa kykyyn asettua menneisyyden ihmisten asemaan ja arvioida heidän toimintaansa.¹⁰

Historian opetusta on lähestytty tutkimuksessa erilaisista näkökulmista. Historiallisen kasvatuksen tutkimuksessa analysoidaan esimerkiksi opetuksen virallisia ohjenuoria kuten opetussuunnitelmia¹¹, opettajien¹² ja oppilaiden¹³ kokemuksia sekä oppimateriaalien, kuten oppikirjojen sisältöjä¹⁴. Artikkelini liittyy viimeksi mainittuun historian oppikirjojen tutkimuksen perinteeseen.

Oppikirjojen rakentamaa kuvaa evakoista on tutkittu myös aikaisemmin. Arja Virta on verrannut oppikirjojen 1970–2000-luvuilla välittämää ”virallis-

ta” kertomusta muistitietoaineistoihin. Virran mukaan oppikirjojen kuvaus Karjalasta ja karjalaisten sodanjälkeisistä vaiheista jää kirjoissa suppeaksi ja paikoitellen myös epäselväksi. Vanhemmissa kirjoissa evakoita tarkasteltiin ensisijaisesti kansantalouden näkökulmasta, kun taas uusimmissa kirjoissa hyödynnetään myös mikrohistoriallista näkökulmaa.¹⁵ Myös Inka Kukkonen on maisterintutkielmassaan tarkastellut karjalaisiin asennoitumista koulu- maailmassa samantapaisen tutkimusasetelman kautta hyödyntämällä sekä oppimateriaaleja että karjalaisten muistoja koulukokemuksista. Myös Kukkonen havainnon mukaan sodan jälkeen evakoita tarkasteltiin taloudellisenä kysymyksenä, mutta myöhempinä vuosikymmeninä myös ihmisten kokemukset ovat saaneet opetuksessa huomiota.¹⁶

Tässä tutkimuksessa vastaan kysymykseen: millaisten kehysten kautta evakoita on käsitelty Suomen historian oppikirjoissa 1940-luvulta 2010-luvulle? Syvennän aikaisempaa tutkimusta laajentamalla tarkasteluajanjakson alkupäästä sotavuosiin ja loppupäästä uusimpiin oppikirjoihin. Varhaisimmat aineistoon sisältyvät kirjat on julkaistu aikana, jolloin evakoiden historia on ollut elävää arkipäivää. Uusimmat kirjat puolestaan on julkaistu seitsemän vuosikymmentä Karjalan luovuttamisen jälkeen. Tänä aikana myös historian opetuksen tavoitteet ovat muuttuneet: aineiston alkupään kirjat julkaistiin isänmaallista henkeä korostavan oppiennätyksen aikana ja uusimmat kirjat edustavat historian opetusta, jonka tavoitteisiin kuuluu entistä vahvemmin historiallisen ajattelun opettaminen. Pitkittäisaineisto mahdollistaa muutosten tunnistamisen ja niiden asettamisen oikeaan mittakaavaan.¹⁷ Tutkimuksen rajaaminen pelkkiin oppimateriaaleihin mahdollistaa yksityiskohtaisen analyysin siitä, miten esimerkiksi sanavalinnat ja kuvitus ovat rakentaneet käsitystä evakoiden historiasta. Koska oppikirjat ovat vain yksi osa kouluissa käytetystä opetusmateriaalista, olen täydentänyt aineistoa katsauksella kotiseutu- ja historian lukemistoihin, tehtäväkirjoihin sekä opettajanoppaisiin. Esittelen tutkimuksessa kehysanalyysin käytännöllisenä menetelmänä oppikirjojen sisällön tarkasteluun.

Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Suomessa julkaistuihin historian oppikirjoista ei tietoni mukaan ole olemassa valmista luetteloa. Tutkimusta varten keräsin Kansalliskirjaston Fennica-kokoelmasta harkinnanvaraisen otannan 1940-luvulta 2010-luvulle julkaistuja kirjoja käyttämällä haussa asiasanoja ”koulukirja”, ”oppikirja” sekä ”historia” ja ”Suomen historia”. Kaiken kaikkiaan aineisto tuli sisältämään 54 kirjaa, joista vanhin oli julkaistu vuonna 1943 ja uusin vuonna 2017.

Aineiston voi arvioida tarjoavan laajan katsauksen käytössä olleisiin oppikirjoihin, sillä kaikki keskeiset oppikirjakustantajat ovat siinä edustettuina. Jukka Rantalan mukaan Oskari Mantereen ja Gunnar Sarvan kirjat hallitsivat markkinoita 1950-luvulle asti, ja 1960-luvulta alkaen Kai R. Lehtosen ja Veikko Huttusen kirjoittamat oppikirjat olivat laajalti käytettyjä. Peruskoulun myötä markkinoilla olevien kirjojen määrä kasvoi, mutta osa uudentyypisistä ratkaisuksista, kuten historian tulkitsemiseen ohjaavaa dokumenttiopetusta soveltaneista kirjoista, jäi vähäiselle käytölle.¹⁸ Sisällytin tutkimusaineistoon sekä useina painoksina ilmestyneitä ilmeisen suosittuja teoksia että yhteen painokseen jääneitä kirjoja. Kattavan kuvan saamiseksi sisällytin aineistoon myös kirjoja kaikilta luokka-asteilta kansa-, kansalais- ja oppikoulusta ennen 1970-luvun peruskoulu-uudistusta sekä koulu-uudistuksen jälkeen peruskoulun yläluokilta ja lukiosta.

Oppikirja-aineistoa täydentämään valitsin viisi kirjoihin liittyvää tehtäväkirjaa tai opettajanopasta sekä kolme historiallista lukemistoa, joissa käsiteltiin evakoiden historiaa. Tämä lisämateriaalien aineisto muistuttaa, etteivät oppikirjat ole ainoita historian opetusmateriaaleja. Esimerkiksi historian opetusta havainnoineessa tutkimuksessa 2010-luvulla todettiin, että oppikirjan lisäksi opettajanopas viitoitti vahvasti historian opetusta.¹⁹ Täydentävän aineiston pienen koon vuoksi sen sisällöistä ei kuitenkaan voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi analysoin aineistosta talvi- ja jatkosotaa sekä seuranneita vuosikymmeniä koskevat sisällöt ja etsin mainintoja karjalaisista, evakoista, siirtoväestä ja pakolaisista. Kirjojen leipätekstin lisäksi tarkastelin kirjojen kuvituksia sekä varsinaista tekstiä täydentäviä tietolaatikoita ja tehtävänäntoja. Tutkimuksen teoreettismetodologisen lähestymistavan muodosti kehysanalyysi. Kehysanalyysin kehittäjän Erving Goffmanin mukaan tulkitsemme ympäröivää todellisuutta ja vuorovaikutustilanteita erilaisten kehysten kautta. Kehys tarjoaa tulkintamallin, jossa kohde tai tilanne, tässä tutkimuksessa eräs historian jakso ja ryhmä, muodostuvat ymmärrettäväksi ja merkitykselliseksi. Sama ilmiö on mahdollista kehystää eri tavoin, ja Goffman kehottaa kiinnittämään erityistä huomiota tilanteisiin, joissa esimerkiksi kerronnan yksityiskohdan muuttuessa kehys ja samalla ilmiön saama merkitys muuttuvat. Kehys voi myös olla häilyvä, jolloin käsitys kuvastusta ilmiöstä jää epäselväksi.²⁰

Kehysanalyysi on sosiaalipsykologinen näkökulma erilaisissa vuorovaikutustilanteissa syntyvien merkitysten tulkitsemiseen. Lähestymistapaa on hyödynnetty paljon myös tekstiaineistojen ja erityisesti journalististen tekstien tutkimuksessa. Kehysanalyysiä voi soveltaa myös historiankirjoitusta ja historiaa koskevien käsitysten analysoinnissa,²¹ ja se tarjoaa havainnollisen lähestymistavan tarkastella sitä, kuinka esimerkiksi sanavalinnat määrittelevät ja rakentavat käsitystä todellisuudesta painottamalla tapahtumien tiettyjä puolia ja vaikenemalla toisista.²²

Kerronnallisten valintojen näkyväksi tekeminen ja niiden seurausten pohtiminen on arvokasta, sillä historian oppikirjojen kirjoitustapaa on luonnehtinut objektiivisen kertojajäänen käyttö, joka voi vaikeuttaa sen ymmärtämistä, että oppikirjan kuvaus menneisyydestä on yksi tulkinta ja erilaisten valintojen tulosta.²³

Käytännössä lähestyin aineistoa aluksi aineistolähtöisen sisällönanalyysin näkökulmasta ja etsin yhtäläisyyksiä sekä eroja kirjojen evakoita koskevien kuvausten välillä. Ryhmittelin samankaltaisia keinoja käyttävät kuvaukset yhteen ja lopuksi nimesin näitä samankaltaisia kappaleita yhdistävän kehyksen. Esimerkiksi Unto Katajamäen ja kumppaneiden (1986) tarjoaman kuvauksen ”Suomessa katsottiin, että siirtolaisten menetykset olivat koko kansan asia. Valtion toimesta järjestettiin muuttajille uudet elinmahdollisuudet, maatilat, työpaikat ja asunnot.”²⁴ sekä Kalevi Ahosen ja kumppaneiden (1992) luonnehdinnan ”Kirves ja kuokka saivat edelleenkin heilua (...) mutta ei ollut muuta tapaa antaa nopeasti elinmahdollisuuksia luovutetun alueen ihmisille.”²⁵ tulkitsin hyödyntävän samaa kehystämisen tapaa, joka kuvasi evakoiden asuttamisen kansallisena onnistumisena. Nimesin tämän kehyksen saavutus-kehykseksi. Tapauksissa, joissa kirjan kuvaukseen sisältyi piirteitä useista kehystämisen tavoista, valitsin hallitsevimman. Sama aineisto olisi ollut mahdollista analysoida muita laadullisia menetelmiä käyttäen, päätyen arvioni mukaan samankaltaisiin johtopäätöksiin.

Karjalan evakot historian oppikirjoissa

Evakoiden historiaa on käsitelty historian oppikirjoissa laajuudeltaan hyvin vaihtelevasti. Esimerkiksi F. A. Heporauta ja A. Hinkkanen (1953) lyhyesti toteavat luovutetun alueen väestön siirtyneen ”Suomen alueelle”.²⁶ Eenariina Hämäläinen ja kumppanit (2016) puolestaan omistavat aiheelle kaksi kokonaista aukeamaa ja useita erilaisia näkökulmia. Käsittelyn laajuus ei kuitenkaan ole sidoksissa vuosikymmeneen, sillä osa 2000-luvun kirjoista ohittaa evakot niin ikään muutamalla lauseella. Havainto on yhdenmukainen aikaisemman tutkimuksen kanssa. Arja Virta tiivistää, että oppikirjojen kuvaus luovutetusta Karjalasta ja karjalaisten vaiheista jää yksinkertaistetuksi ja epäselväksi.²⁷

Evakoiden historian kuvauksen vaihtelevuutta kirjasta toiseen korostaa se, että edellä kuvattujen erilaisten käsittelytapojen lisäksi kirjoissa on eroja siinä, kuinka yksityiskohtaisesti evakoista on kerrottu ja mitä nimitystä heistä käytetään. Kuten Arja Virta on todennut, kirjojen väliltä ei löydy yhtenäistä linjaa.²⁸ Jopa luovutetuilta alueilta lähteneen väestön määrässä esiintyy eroja kirjojen välillä. Pienimmäksi evakoiden määrän arvioivat heti sodan jälkeen Mantere ja Sarva (1950), jotka kertovat luovutetulta alueelta siirtyneen ”muutamia satojatuhansia asukkaita”.²⁹ Myöhemmin Harri Rinta-Aho ja kumppanit

(2005) kertovat suurpiirteisesti siirtoväkeä olleen ”yli 400 000”, kun taas Maria Lähteenmäki ja Martti Troberg esittävät asutettujen karjalaisten määräksi noin puoli miljoonaa.³⁰ Myös asutustoiminnan tuloksista esiintyy useita erilaisia arvioita eikä kirjoissa yleensä tarkenneta, onko lukuihin laskettu karjalaisten lisäksi myös esimerkiksi Sallan ja Petsamon evakot tai asutustilojen osalta muiden maan saantiin oikeutettujen perustamat tilat.

Luovutetun alueen väestöstä puhuttaessa kirjoissa käytetään erilaisia termejä. Niilo Teerijoki ja Eino E. Suolahti (1955) puhuvat siirtoväestä ja ”n.s. evakoista”.³¹ Evakko ja siirtoväki -käsitteet ovat kuitenkin oppikirjoissa tavanomaisimpia. Esimerkiksi Sari Halavaara ja kumppanit (2005) kertovat, että ”lähes puoli miljoonaa karjalaista lähti *evakkotaipaleelle*” ja että evakoista ryhdyttiin käyttämään nimitystä ”siirtoväki”.³² Hämäläinen ja kumppanit (2016) määrittelevät evakko-sanana tulevan ”evakuoida-verbistä, joka tarkoittaa ihmisten saattamista turvaan vaaratilanteessa.”³³

Myös pakolais-termiä käytetään evakoiden kuvaamiseen. Jo Mantere ja Sarva (1949) toteavat: ”Etelä-Karjalan asukkaat jättivät talonsa, peltonsa ja muun omaisuutensa siirtyen Suomen puolelle rajaa. Pakolaisten samoin kuin maan muidenkin asukkaiden toimeentulo oli kuitenkin vaikea.”³⁴ Myöhemmin esimerkiksi Castrén ja Huttunen (1984) puhuvat siirtoväestä ja viittaavat siihen, että kyseessä on synonyymi toisissa yhteyksissä käytetylle pakolaiskäsitteelle todetessaan: ”Suomen pakolaisongelman järjestelyä on pidetty onnistuneena.”³⁵ Osa kirjoittajista jättää eri aikojen rinnastamisen opiskelijan tehtäväksi. Esimerkiksi Liisa Hämäläinen ja kumppanit (2004) antavat opettajanoppaassa tehtäväksi tutkia oppikirjan kuvaa evakkoperheestä ja pohtia, mitä nimitystä nykyään käytetään vastaavanlaisessa tilanteessa olevista ihmisistä.³⁶ Jari Aalto ja kumppanit (2016) puolestaan toteavat: ”Tilanne ei ole muuttunut, sillä tänäkin päivänä perheet joutuvat jättämään kotinsa ja lähettämään lapsensa turvaan.”³⁷

Historian kehystäminen oppikirjoissa

Kun tarkastelin oppikirjojen evakoita koskevia laajempia tekstimainintoja sekä kuvia ja opiskelijalle esitettyjä kysymyksiä kokonaisuutena, tulkitsin aineistosta kolme pääasiallista näkökulmaa, joista aihetta on käsitelty. Nimesin nämä näkökulmat ongelma-, saavutus- ja koettelemuskehyyksiksi. Lisäksi osa kirjoista sivuutti aiheen tai käsittelee sitä niin lyhyesti, ettei kehys ollut tunnistettavissa. Muutamissa kirjoissa oli piirteitä useista kehystämisen tavoista. Tyypillisesti kyse oli tällöin siitä, että tekstiosassa aihetta lähestyttiin ongelma- tai saavutuslähtöisestä näkökulmasta, mutta kuvissa ja kuvateksteissä tuotiin esille yksilöiden kokemuksia (koettelemuskehys). Taulukko 1. tiivistää kehysanalyysin tulokset.

Taulukko 1. Evakoiden historian kehukset Suomen historian oppikirjoissa (N=54) 1940-luvulta 2010-luvulle. Muutamissa kirjoissa esiintyi piirteitä useista kehyksistä.

Vuosikymmen (Tutkittujen kirjojen lukumäärä)	1940 (3)	1950 (9)	1960 (6)	1970 (6)	1980 (8)	1990 (8)	2000 (9)	2010 (5)	Yht. (54)
Ongelma (taloudellinen, hallinnollinen)	2	7	5	4	4	2	2	3	29
Saavutus (yksimielisyys, sitkeys)	-	3	1	1	2	5	3	1	16
Koettelemus (inhimillinen kärsimys, yksilön kokemukset)	1	1	1	1	5	1	4	3	17
Aihe sivuutettu / lyhyt kuvaus	-	1	-	-	1	2	1	-	5

Vallitseva tapa kuvata evakoiden vaiheita on evakoiden tarkastelu taloudellisenä tai hallinnollisena ongelmana. Tämän näkemyksen vastakohtana, tai sen ratkaisuna, evakoiden asuttamista on käsitelty kansallisena saavutuksena ja osoituksena suomalaisten yksimielisyydestä sekä karjalaisten sitkeydestä. Evakoiden historian tarkastelu inhimillisen kärsimyksen ja yksilön kokemusten kannalta muodostaa kolmannen aiheen käsittelevän. Viidessä kirjassa aihe sivuutettiin kokonaan tai sitä käsiteltiin hyvin niukasti. Käsittelemättä jättämisen voisi nimetä vaikenemiskehykseksi, jonka rooli historiaa koskevien käsitysten muodostumisessa on myös merkityksellinen: jättämällä tietyn aiheen käsittelemättä kirjan tekijät pyyhkivät tämän aiheen historian kokonaiskertomuksesta tai antavat vaikutelman, ettei aihe ole yhtä tärkeä kuin laajemmin käsitellyt sisällöt.

Ongelma-, saavutus- ja koettelemuslähtöistä näkökulmaa on käytetty kirjoissa lähes koko tarkastellun ajanjakson ajan 1940-luvulta 2010-luvulle. Vaikka esimerkiksi ongelmalähtöinen käsittelevä näkökulma näyttää olleen tyypillinen 1950- ja 1960-luvun kirjoille, ei taulukon osoittamista luvuista ole syytä tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä; tutkittujen kirjojen määrä vuosikymmenittäin vaihtelee, ja osa kirjoista on voinut olla käytössä useina painoksina pidempään kuin toiset. Seuraavaksi esittelen yksityiskohtaisemmin edellä mainitut kehukset ja pohdin niiden erilaista vaikutusta evakoiden historiasta muodostuvaan käsitykseen.

Evakot kansantalouden ongelmana?

Yleisin näkökulma, josta oppikirjojen tekijät ovat käsitelleet evakoiden historiaa, on aiheen esittäminen ongelmana, joka yhteiskunnan oli ratkaistava.³⁸ Ongelmakehyksessä historiaa tarkastellaan pääasiassa makrotasolla ja havainnollistamalla ongelman suuruutta luvuilla. Osa kirjoittajista keskittyy kuvailemaan paitsi luovutettujen alueiden pinta-aloja myös menetettyjen viljelmien ja teollisuuslaitosten merkitystä maan taloudelle. Eräänlaisena muistisääntönä esitetään luovutettujen alueiden ja menetetyin varallisuuden määrän olleen noin 12 prosenttia Suomen pinta-alasta ja kansallisvarallisuudesta.³⁹

Ongelmalähtöinen käsittelytapa tuli käyttöön jo jatkosodan aikana. O. A. Hainari ja A. V. Laitakari (1943) käsittelevät evakoita osana Moskovan rauhan kansantaloudellisia seurauksia ja toteavat ”siirtoväkikysymyksen” ratkaisusta: ”Kaikki nämä aiheuttavat lähivuosina suunnattomia menoja valtiolle. *Seurauksena siitä ovat erittäin raskaat verot*” (korostus alkuperäinen).⁴⁰ Samankaltainen lähestymistapa on Juhana Aunesluomalla ja kumppaneilla (2016) seitsemänkymmentä vuotta myöhemmin, kun kirjoittajat toteavat, että sodan aiheuttamat ”taloudelliset tappiot vastasivat kahden ja puolen vuoden bruttokansantuotetta. Suurimmat menetykset aiheutuivat alueluovutuksista ja 400 000 karjalaisen pakolaisen eli evakon asuttamisesta.”⁴¹ Lainauksessa ihmiset on rinnastettu alueluovutusten aiheuttamiin taloudellisiin vaikutuksiin, ja heitä kuvataan miltei taloudellisena rasitteena.

Ongelmalähtöinen käsittelytapa laajeni 1950-luvulla kuvaamaan lainsäädännöllisiä ratkaisuja, joilla ongelma otettiin hallintaan. Osa kirjoittajista kuvaa hyvin yksityiskohtaisesti eri lakien sisältöä. Esimerkiksi Salme Vehvilän laatimassa historian kertauskirjassa (1956) evakoiden kohtalo käsitellään pelkäämään juridisten kysymysten kautta esittelemällä niin pika-asutuslaki, korvauslaki, omaisuudenluovutusvero kuin vuoden 1945 maanhankintalaki.⁴² Matti J. Castrén ja Reino Riikonen (1977) esittelevät edellä mainittujen lisäksi asuttamiseen liittyneet aravalait ja toteavat yhteenvetona: ”Kaikki luetellut valtion maksettavat korvaukset, lainat ja hallintotoimet rasittivat suuresti valtionaloutta.”⁴³

Maanhankintalain tuloksiksi ongelmalähtöisessä kuvauksessa on nimetty pakkolunastukset ja tilarakenteen muutos, jotka siten esitetään evakoiden asuttamisen seurauksina. Vehvilä ja Castrén (1967) vertaavat lakia vaikutuksiltaan torpparivapautukseen mutta toteavat, että maanhankintalain seurauksena on ollut ”vaikeita talouspoliittisia ja yhteiskunnallisia ongelmia.”⁴⁴ Evakoiden asutustoiminnan toteutumista kuvattaessa tarkastelutaso siirtyy makrotasolta lähemmäs paikallistasoa. Esimerkiksi Veikko Huttunen (1965) kertoo: ”Valtiolle asutustoiminta merkitsi suurta rasitusta, samoin maanomistajille, jotka joutuivat luovuttamaan maataan käypää arvoa alempaan hintaan.

Samalla heidän tilojensa elinkelpoisuus heikkeni.”⁴⁵ Kyösti Kiuasmaa ja Tauno Perälä (1968) mainitsevat evakoiden aiheuttaman julkisen talouden rasituksen jatkuvan edelleen 1960-luvulla asutustiloille maksettavina avustuksina⁴⁶. Sen lisäksi, että evakoiden asuttaminen kuvataan sodanjälkeisenä taloudellisena ongelmana, sen todetaan aiheuttaneen myös ongelmallisia jälkivaikutuksia. Edellä mainitut käsittelytavat liittyvät 1960-luvulla kirjojen laatimisaikaan ajankohtaisesta kysymyksestä pientilojen elinkelvottomaksi käymisestä ja siihen liittyvistä sosiaalisista ongelmista. Aihe oli poliittisestikin arkaluontoinen ja se sivuutettiin kirjoissa lyhyesti.

Evakoiden asuttaminen kansallisen ylpeyden lähteenä

Ongelmakehys antaa negatiivisesti värittyneen kuvan evakoiden aiheuttamista kuluista valtiontaloudelle, maata luovuttamaan joutuneille talollisille sekä tilakoon pienentymisen myötä koko Suomen maataloudelle. Osa oppikirjojen tekijöistä on kuitenkin kuvannut sodanjälkeisen asuttamisen kehityskertomuksena, jonka lopputulema on positiivinen.

Niilo Teerijoki ja Eino E. Suolahti (1955) toteavat evakoiden sijoittamisen ”tuottavaan yhteiskunnalliseen rakennustyöhön” olleen jälleenrakennuksen ajan suurimpia kysymyksiä, jonka ratkaisu ”on kaikkialla sivistyneessä maailmassa herättänyt suurta huomiota ja kunnioitusta.”⁴⁷ Samaan tapaan esimerkiksi Lauri Santamäki ja Ilmari Heikinheimo (1963) katsovat evakoiden sijoittamisen onnistuneen paremmin kuin muualla Euroopassa: ”Kiitos joustavasti kohtaloonsa mukautuvien karjalaisten ja velvollisuudentuntoisen muun Suomen väestön”.⁴⁸ Yksimielisyyttä korostavat myös Castrén ja Huttunen (1984), jotka katsovat asutuksen onnistuneen, koska siirtoväki voitiin sijoittaa ”samankielisen ja samanmielisen” väestön keskuuteen.⁴⁹ Edellä mainitut katkelmat rakentavat käsitystä suomalaisten yksimielisyydestä ja yhteishengestä.

Näkökulma, jossa evakoiden asuttaminen on esitetty kansallisena saavutuksena, antaa evakoiden kohtalosta korostetun positiivisen kuvan, jossa asutustoimintaan ja maanhankintalain toimeenpanoon liittyneet käytännön vaikeudet ja evakoiden kohtaamat ennakkoluulot jäävät syrjään. Esimerkiksi Unto Katajamäki ja kumppanit (1986) kertovat, että ”[v]altion toimesta järjestettiin muuttajille uudet elinmahdollisuudet, maatilat, työpaikat ja asunnot”⁵⁰, ja Sari Halavaara ja kumppanit (2005) kertovat jälleenrakennuksen saaneen sodanjälkeiset huolet unohtumaan: ”Sodan jälkeen kaikilla oli yllin kyllin työtä eikä aikaa jäänyt puutteesta murehtimiseen”⁵¹ – jälkimmäisessä lainauksessa kuvaus muistuttaa jopa pula-ajan idealisointia. Osmo Lappalainen ja kumppanit (1998) puolestaan toteavat asutuksen sujuneen mutkattomasti evakoiden

luonteen ansiosta: ”Utteruutensa ja sopeutuvaisuutensa avulla he mukautuivat pian uusien asuinalueittensa jokapäiväiseen elämään.”⁵²

Saavutuskehikseksi nimetyssä kuvaamisen tavassa vaikeuksia tärkeämmäksi nostetaan myös asutustoiminnan vertaaminen muissa maissa toteutettuihin väestö- ja pakolaiskysymysten ratkaisuihin. Jouni Ekonen ja kumppanit (1997) nimittävät Suomen toimintaa evakoiden asuttamisessa ”maailmanhistorialliseksi poikkeukseksi”⁵³ ja Jari Aalto ja kumppanit (2009) ”poikkeukseksi Euroopan mittakaavassa”⁵⁴. Asutustoiminnan kuvaaminen saavutuksena tarjoaa aineksia positiivisen kansallisen identiteetin rakentamiseen, mutta jättää huomiotta monenlaiset taloudelliset, kielelliset ja kulttuuriset ristiriidat, joita evakoiden asuttamiseen Suomessa liittyi.

Inhimillistä kärsimystä ja koti-ikävää

Evakoiden historian kuvaaminen yhteiskunnallisten ongelmien tai kansallisen saavutuksen näkökulmasta lähestyy aihetta yhteiskunnan ylätasolla, käsittelemättä yksilöiden kokemuksia ja toimintamahdollisuuksia. Samalla mainittujen kehysten voi katsoa tarjoavan vähemmän mahdollisuuksia eläytyä menneisyyden ihmisen kokemuksiin sekä vähemmän aineistoa oman historiallisen identiteetin rakentamiseen. Kolmas, koettelemuskehikseksi nimeämäni käsittelytapa tarjoaa näkökulman kokemushistoriaan ja nostaa esiin myös yksilöiden evakkohistoriaa.

Evakoiden koettelemuksia tuodaan esiin yksittäisissä valokuvissa ja tekstikappaleisiin liittyvissä oppimistehtävissä 1950-luvulta alkaen. Esimerkiksi Einar W. Juva ja kumppanit (1954) esittävät kuvan evakuoidusta väestöstä kuljettamassa karjaa lumisella tiellä. Kuvateksti korostaa evakoiden kohtalon epävarmuutta: ”Evakkotietä uusiin, tuntemattomiin oloihin.”⁵⁵ Samaan tapaan esimerkiksi Yrjö Sallas, Aulis J. Alanen ja Olavi Lintunen tiivistävät vastaavan valokuvan sisällön: ”Karjalainen murhenäytelmä toistui jälleen”.⁵⁶ Omaksi kehystämisen tavaksi tämä yksilöihin ja ihmisten tunteisiin kohdistuva näkökulma muodostuu kuitenkin vasta 1980-luvulla. Muutos heijastaa mahdollisesti historiantutkimuksen uusia näkökulmia ja laajemmin niin sanottua affektikäännettä, jonka myötä yksilön kokemusten ymmärtäminen alettiin nähdä perustelluksi tutkimusaiheeksi.⁵⁷

Tarkasteltaessa evakoiden historiaa koettelemusnäkökulmasta evakoiden tunteille ja kokemuksille annetaan nimityksiä ja kirjoittajat pyrkivät herättämään empatian tunteita antamalla äänen myös menneisyyden toimijoille erilaisten teksti- ja dokumenttinäytteiden avulla. Esimerkiksi Pertti Kinnunen ja kumppanit (1985) kertovat, että ”[k]annakselaisen kylän asukkaat kokivat ahdistavana lähtöhetkien tapahtumat”. Kirjoittajat lainaavat myös Unto Seppäsen *Evakko*-romaanin (1954) kuvausta, jonka mukaan ”Jokainen erkani-

Sodan seurauksena karjalaiset joutuivat jättämään kotiseutunsa.

Karjalan evakoiden historia tiivistetään oppikirjoissa yleensä kuvaan maantiellä kulkevasta reki- tai vaunujonosta. Vaikka valokuvien avulla on joissakin kirjoissa pyritty havainnollistamaan evakoinnin raskasta emotionaalista puolta, toisissa, kuten yllä olevassa Katajamäen, Laitisen ja Viekin *Elävää historiaa* -kirjan kuvassa kuvateksti ”Sodan seurauksena karjalaiset joutuivat jättämään kotiseutunsa.” tarjoaa varsin vähän avaimia kuvan sisältämien tunteiden tulkitsemiseksi.

ja oli jo kokenut järkyttävimmän lähtöhetkensä ja vuodattanut sen tuskassa viimeiset kyöneleensä”.⁵⁸ Näissä esimerkeissä haastattelukatkelmat ja sitaattit kaunokirjallisuudesta mahdollistavat yksilöiden kokemusten värikkäämmän kuvailun osana muuten ”epätunteellista” oppikirjatekstiä.

Myöhemmin esimerkiksi Maria Lähteenmäki ja Martti Troberg (2004) kuvailevat laajasti omin sanoin evakoiden mielialoja ja kokemuksia: ”Tunnelmat siirtoväen keskuudessa olivat synkät. Omien kotien ja peltojen menettäminen kaiheri mieliä eikä vastaanotto siirtopaikoissa ollut aina ystävällistä. – Karjalaisen elämäntavan, murteen ja uskonnon sovittaminen esimerkiksi pohjalaiseen elämäntapaan aiheutti kahnauksia ennen kuin toisten tapoihin totuttiin.”⁵⁹ Toisin kuin saavutuskehyksessä, jossa asuttamisen kuvattiin sujuneen yksimielisesti, kirjoittajat nostavat esiin myös evakoiden kohtaamat ennakkoluulot ja sopeutumiseen liittyneet vaikeudet. Myös evakkokokemusten pitkäkestoiset vaikutukset tuodaan uudemmissa oppikirjoissa esiin. Ville

Kohvakka ja kumppanit (2009) kertovat, kuinka ”henkisiä kärsimyksiä, katkeruutta ja koti-ikävää ei voitu rahalla korvata. Vasta aika on hiljalleen parantanut näitä haavoja.”⁶⁰ Jälkimmäinen näyte on harvinainen siinä suhteessa, että se sitoo menneisyyden osaksi nykypäivää ja osoittaa, ettei evakoiden historia rajoitu vain evakuointiin ja asuttamiseen.

Opetuksen lisämateriaalit syventävät kuvaa evakoista

Tarkentaakseni käsitystä evakoiden historian käsittelystä oppimateriaaleissa tein oppikirjojen analyysin lisäksi katsauksen erilaisiin historian opetuksen lisämateriaaleihin. Aineiston hajanaisuuden vuoksi varsinaisten kehysten määrittely ei ollut mahdollista. Lisämateriaalien tutkiminen kuitenkin osoitti, että ne toivat oppikirjoja vahvemmin esiin evakoiden kokemuksia ja kannustivat opiskelijoita eläytymään evakoiden tunteisiin jo 1950-luvulla.

Ennen peruskoulu-uudistusta useat kustantajat julkaisivat niin sanottuja historian lukemistoja. Lukemistot sisälsivät tyypillisesti katkelmia kaunokirjallisuudesta tai historiallisista dokumenteista, ja ne oli tarkoitettu täydentämään oppikirjojen poliittiseen historiaan keskittyvää kuvausta. Historian lukemistoissa ilmaisu oli vapaampaa kuin asiatyylisissä oppikirjoissa.

Unto Seppäsen *Evakko*-romaanin (1954) on siteerattu useissa lukemistoissa. Esimerkiksi Aulis J. Alanen ja Urho Somerkivi (1955) kuvaavat kirjailija Seppästä toimittamassaan kirjassa: ” – itse Kannaksen kasvatti, on syvästi elänyt karjalaisen heimonsa kovat kohtalonajat sodan ja vainon jälkeen karkottaessa karjalaiset kotoisilta synnyinsijoiltaan ja pakottaessa heidät turvautumaan muun Suomen toisinaan tylyynkin vieraanvaraan.”⁶¹ Sirkka Ahonen on luonnehtinut Seppäsen edustavan näkökulmaa, jossa karjalaiset esitetään historian uhreina.⁶² Eino Keskisen ja Martti Ruudun (1956) toimittamassa teoksessa kirjailija Eino Hosia rinnastaa evakkojen vaiheet Raamatun kuvauksiin kansojen vaelluksista ja antaa aiheelle suorastaan mahtipontisen sävyn.⁶³

Myös maakunnat laativat 1950-luvulta alkaen lukemistoja ympäristö- ja kotiseutuoppituntien, maantiedon ja luonnonhistorian opetuksessa käyttäväksi. Alueilla, joissa siirtoväkeä oli paljon, kirjoissa käsiteltiin myös evakoiden historiaa. Esimerkiksi Keski-Karjalan kotiseutulukemistossa (1958) kerrotaan evakoiden kohtaamista ennakkoluuloista: ”Tässä he nyt ovat toisten armoilla kuin myytävät eläimet, mutta tähän tilaan he eivät aio jäädä, vaan oma koti on saatavilla keinoilla tahansa. – – Koti-ikävä kalvoi mieltä ja kalvaa yhä elämän loppuun asti.”⁶⁴ Kuten edellä, myös muissa historian lukemistoissa ja kotiseutuopin kirjoissa Karjalan evakoiden kuvaus saa elävemmän ja yksityiskohtaisemman sekä tunteisiin vetoavamman muodon kuin varsinaisissa oppikirjoissa.

- 3 Alla oleva kuva on otettu Karjalassa maaliskuussa 1940. Mitä se kuvaa? (Tee lyhyt kuvateksti.)

Tavarat odottavat muuttajaneuvoja karjalaisten joutuessa siirtymään kodeistaan muualle Suomeen.

Historian tehtäväkirjoissa ja opettajan oppaissa tyypillinen tehtävä on ollut keksiä kuvaus tai kuvateksti evakkojen vaiheisiin liittyvälle kuvalle. Kuvien ja eläytymistehtävien avulla on pyritty virittämään ymmärrystä menneisyyden toimijain kokemuksista ja siten harjoittamaan historiallisen empatian taitoa. Kuva teoksesta Lehtonen, Huttunen & Laine 1977.

Oppikirjoja täydentämään tulivat 1960-luvulta alkaen tehtäväkirjat ja 2000-luvun aikana erilaiset sähköiset lisämateriaalit.⁶⁵ Opettajanoppaat antavat vinkkejä esimerkiksi koti- ja keskustelutehtäviä varten.⁶⁶ Evakoiden historian osalta nämä lisämateriaalit ovat selkeässä yhteydessä varsinaiseen oppikirjaan ja vahvistavat yleensä kirjassa esitettyä näkökulmaa. Esimerkiksi *Vuosisadat vierivät* -sarjan oppaassa (1969) kehoitetaan eräänä ”pääongelmana” pohtimaan aluemenetyksien taloudellisia vaikutuksia aiheen lukukirjassa esitetyn ongelmalähtöisen käsittelytavan mukaisesti.⁶⁷ Peruskoulun historian oppaassa (1977) on puolestaan alleviivattu sana ”pakkolunastuksin” siirtoväen asuttamista koskevassa luvussa korostaen ongelmalähtöistä näkökulmaa, josta opettajan on ajateltu aiheetta käsittelevän.⁶⁸

Toisaalta monissa tehtäväkirjoissa annetaan mikrohistoriallista ja historiallisen empatian viriämistä tukevaa aineistoa, joka vanhemmista oppikirjoista puuttuu. Esimerkiksi Liisa Hämäläinen ja kumppanit ehdottavat *Kronikka*-sarjan opettajanoppaassa (2004) kotitehtävän aiheeksi sen selvittämisen, mistä kotipaikkakunnalla asuvat siirtolaiset ovat tulleet tai onko omassa suvussa evakoita.⁶⁹ Monille oppaille ja tehtäväkirjoille tyypillinen on myös tehtävänanto, jossa oppilasta pyydetään kirjoittamaan valokuvien pohjalta tarina evakoiden kokemuksista.⁷⁰

Johtopäätökset: Evakot historian kohteina vai toimijoina?

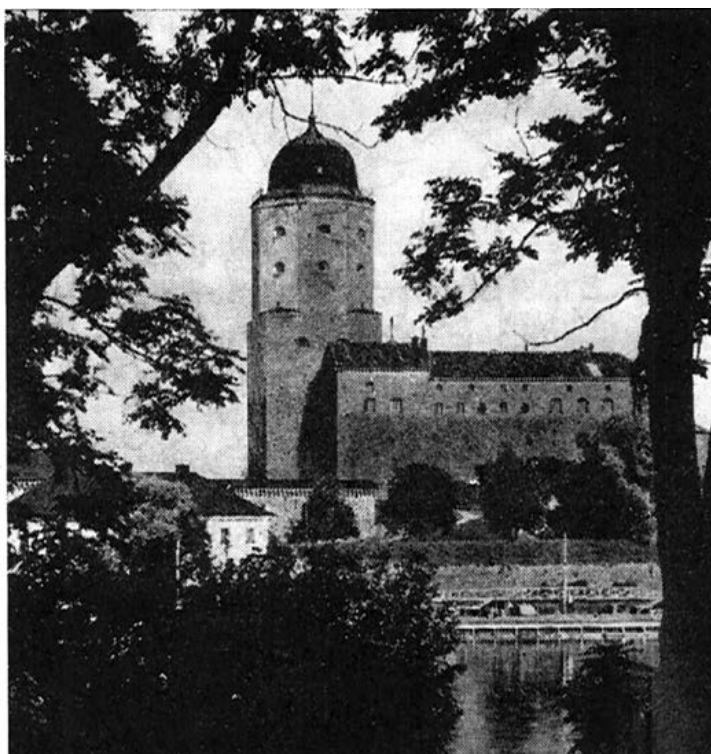
Vaikka Karjala ennen toista maailmansotaa oli Suomelle sekä taloudellisesti että kulttuurisesti tärkeä, historian oppikirjoissa se mainitaan lähinnä 1800-luvun karelianismin yhteydessä ja sisällissodan sekä toisen maailmansodan tapahtumapaikkana. Jälkimmäisissä Viipuri ja kuvat Viipurin linnasta edustavat koko luovutettua aluetta. Tämä ei ole yllättävää, sillä kansallisen historian kuvaukset keskittyvät usein poliittiseen historiaan ja ovat maantieteellisesti Helsinki-keskeisiä.⁷¹ Sodan jälkeen luovutetun alueen ja siihen liittyvän suomalaisen historian käsittely ei välttämättä ollut myöskään poliittisesti suotavaa.⁷² Karjalaisuus havainnollistuu oppikirjoissa lähinnä evakoita koskevissa tekstiosissa ja kuvissa.

Toista maailmansotaa ja sen seurausten käsittelyä historian oppikirjoissa on 2000-luvun aikana täydennetty muun muassa kotirintaman oloja, sotalapsia ja sodan traumoja koskevilla kuvauksilla. Myös luovutetut sotavangit, inkeriläiset ja partisaanit ovat saaneet uusimmissa kirjoissa maininnan.⁷³ Samalla evakoiden historia on yhä useammin tiivistetty osaksi sodan seurausten yleiskuvausta. Karjalaisten vaiheet osana Suomen historian suurempaa kokonaisuutta jäävät oppikirjoissa suhteellisen pieneen rooliin. Muiden evakoiden, kuten Petsamon, Sallan ja Porkkalan väestön vaiheita käsitellään kirjoissa vielä karjalaisiakin niukemmin.

Kenties aiheen suppea käsittely historian opetuksessa on yksi selitys sille, että enää 1990-luvulla nuoret eivät mieltäneet evakoiden historiaa osaksi henkilökohtaista historiakertomustaan.⁷⁴ Myös myöhemmissä historiatietoisuutta koskevissa tutkimuksissa suomalaiset ovat arvioineet evakoiden asuttaminen yhdeksi vähemmän, tai jopa vähiten, merkityksellisistä Suomen historian tapahtumista.⁷⁵ Myös kolmannen polven karjalaisten keskuudessa tämä osa historiasta on menettänyt merkitystään, vaikka omista juurista ollaankin tietoisia.⁷⁶ Toisaalta on esitetty, että karjalaisten jälkipolvet kantavat edelleen kollektiivista traumaa, joka heijastuu esimerkiksi nostalgisoivana suhtautumisena menneeseen.⁷⁷

Tunnistin oppikirjoista kolme toisistaan poikkeavaa tapaa, joiden avulla käsitystä Karjalan evakoista on rakennettu ja rakennetaan. Erilaiset kehykset tarjoavat vaihtelevasti aineksia historiallisen identiteetin muodostumiseen. Ongelma- ja saavutuslähtöisessä kehyksessä evakot ovat lainsäädännön ja hallinnollisten toimien kohteita, ja vain koettelemuskehys antaa evakoille itselleen äänen menneisyyden ihmisinä. Erilaisista käsittelytavoista ongelmalähtöisen näkökulman voi katsoa tarjoavan oppilaalle vähiten mahdollisuuksia samaistumiseen ja eläytymiseen. Päinvastoin heti sodan jälkeen evakoiden esittäminen pelkkänä kansantalouden kulueränä on voinut olla omiaan herättämään evakotaustaisissa negatiivisia tunteita tai häpeää. Ongelmalähtöisen käsittelytavan valta-aseman voi tulkita olevan seurausta perinteisestä oppikirjan kirjoittamisen tavasta, jossa historiaa tarkastellaan hallinnon, talouden ja sosiaalisten raken-

Viipurin linna, Suomen entinen idän lukko, sellaisena kuin keski- ja vanhan polven suomalaiset sen muistavat: Karjalan monta kovaa kokeneen pääkaupungin kuvaa hallitsevana monumenttina, jonka ympärille oli kasvanut vilkas sivistys- ja liike-elämä. Kaupungin idylliset keskiaikaiset kadut huokuivat etenkin Viipurin kuuluisina sinisinä kevättiltoina historiallista tunnelmaa. — Viipurin linna nähtynä Tervaniemen taholta. Valokuva teoksesta »Karjala muistojen maa».

Historian oppikirjoissa Karjala pelkistyy usein kuvaan Viipurin linnasta. Mantereen ja Sarvan Keskikoulun Suomen Historia sisältää oppikirjoille poikkeuksellista tunnelmointia: ”Kaupungin idylliset kadut huokuivat etenkin Viipurin kuuluisina sinisinä kevättiltoina historiallista tunnelmaa.” Kirjoittajat viittaavat kuitenkin Viipuriin myös sivistys- ja kauppakaupunkina. Kuva teoksesta Mantere & Sarva 1950, 427.

teiden kannalta ja yksilöiden aktiivinen rooli peittyi historian suurten linjojen alle.⁷⁸ Joillekin kotiseutunsa jättäneille aiheen etäännyttävä käsittelytapa ja hiljenneminen vaikeista kokemuksista on toisaalta voinut myös auttaa sopeutumaan uuteen ympäristöön ja yhteisöön ja suuntautumaan elämässä eteenpäin.⁷⁹

Vuodesta 1941 vuoteen 1963 voimassa olleiden oppiennätysten mukaan historian oppiaineen tehtävänä oli kasvattaa oppilaita osaksi kotiseutuyhteisöä, isänmaata ja yhteiskuntaa.⁸⁰ Kansallisen kertomuksen kannalta evakoiden kohtalon kuvaaminen suomalaisten yhteisenä saavutuksena on omiaan luomaan kuvaa yksimielisestä ja yhteisvastuullisesta kansasta. Samankaltainen äänensävy esiintyi lehdistössä jo sotien aikana, ja sen tavoitteena voi pitää evakoiden sopeutumisen edistämistä ja siten yhteiskuntarauhan ylläpitämistä.⁸¹

Sirkka Ahosen mukaan suomalaisissa historian oppikirjoissa vahvimaksi on osoittautunut myytti suomalaisista selviytyjäkansana.⁸² Ainakin 1990-luvulla suomalaiset nuoret liittyivät evakoiden historiaan sekä menetyksestä johtuvan katkeruuden että selviytymisestä koituvan ylpeyden kokemuksiin.⁸³ Jälleenrakennusaikaa seuranneissa kirjoissa asutustoiminnan historiasta on

etsitty kansallisen ylpeyden lähde suhteessa kansainvälisiin vertailukohtiin. Suomalaisten historiatietoisuutta koskevan tutkimuksen valossa tämä käsitys on laajasti jaettu: 2010-luvun alussa kuusikymmentä prosenttia suomalaiset ja historia -kyselyn osallistujista arvioi, että evakoiden uudelleenasettaminen sujui esimerkillisesti.⁸⁴ Oppikirjojen tavan esittää evakoiden historia kollektiivisena saavutuksena voi katsoa tukevan myyttiä suomalaisista sitkeinä selviytyjinä ja suomalaisesta yhteiskunnasta kansalaisten hyvinvointia tukevana yhteisönä.

Historian opetukseen käytettävä rajallinen tuntimäärä sekä opetuksen tavoitteissa viime vuosikymmeninä kasvavan merkityksen saanut historiallisen ajattelun taitojen opettaminen pakottavat rajaamaan kirjojen sisältöä. Kaikkia aihepiirejä ei ole opetuksessa mahdollista käsitellä. Tässä tarkastellut evakoiden historiaa käsittelevät kohdat muodostavat vain pienen osan oppikirjojen kokonaisuudesta. Laajempi tarkastelu saattaisi avata oppikirjojen merkitystä niin kutsutuissa suurissa narratiiveissa.⁸⁵

Historiallisen ajattelun opettaminen on ollut jo pitkään osa opetussuunnitelmaan kirjattuja tavoitteita, mutta tutkijat ovat arvioineet, etteivät nämä taitotavoitteet toteudu.⁸⁶ Myös oman tutkimukseni perusteella useat uusistakin oppikirjoista keskittyvät vahvasti sisältöihin historiallisen ajattelun taitojen oppimisen sijaan. Kirjoissa esiintyvistä evakoiden historian kuvauksista erityisesti koettelemuskehysten voi arvioida soveltuvan historiallisen ajattelun taitojen ja historiallisen empatian kehittämiseen, koska se keskittyy yksilöiden kokemuksiin. Kehyksen kuvauksissa yksilön näkökulma on tuotu esiin lainauksilla muistitietoaineistoista ja kaunokirjallisista teoksista. Aihetta on myös tehty omakohtaisemmaksi erilaisten keskustelu- ja tutkimustehtävien avulla. Kaiken kaikkiaan kirjoissa aihepiiriin tarjottavia mahdollisuuksia on kuitenkin hyödynnetty suhteellisen vähän, tehtäväkirjoissa useammin. Vaikka kokemuksellinen näkökulma ylipäätään on saanut kirjoissa 1980-luvulta alkaen enemmän sijaa, sen ongelmana on pidetty sitä, etteivät oppilaat aina koe ”tavallisten ihmisten tarinoita” oikeana historiana.⁸⁷

Evakoiden historian avulla on mahdollista harjoittaa empatian lisäksi myös muita historiallisen ajattelun taitoja, kuten kykyä tunnistaa asioiden välisiä yhteyksiä ja eroja sekä jatkuvuutta. Suomessa keskusteltiin esimerkiksi 2010-luvulla siitä, miten turvapaikanhakijoihin olisi suhtauduttava. Osa keskustelijoista rinnasti tuolloisen tilanteen toiseen maailmansotaan ja evakoiden kohtaloon. Kuitenkin esimerkiksi Karjalan Liiton puheenjohtaja katsoi, ettei karjalaisia ollut syytä nimittää pakolaisiksi.⁸⁸

Kuten tutkimuksen alkupuolella osoitin, historian oppikirjoissa pakolais-sanaa on kuitenkin käytetty verrannollisena evakko-sanalle 1940-luvun lopulta lähtien, ja joissakin kirjoissa evakot on rinnastettu kansainväliseen pakolaisu-

teen. Jukka Rantala ja Anna Veijola ovat tutkineet lukiolaisten suhtautumista toisen maailmansodan evakoiden ja 2010-luvun pakolaisten rinnastamiseen. Tutkimuksen mukaan kaksi kolmasosaa vastanneista nuorista katsoi historiallisen analogian perustelluksi. Joka neljäs piti historiaan vetoamista epäolennaisena.⁸⁹ Tämänkaltaisen tehtävänannon kautta nuoret pääsevät oppitunnilla vertailemaan nykypäivää ja menneisyyttä ja pohtimaan niiden välistä mahdollista yhteyttä. Teeman tarjoamia mahdollisuuksia globaaleiden tai muina aikoina esiintyneiden ilmiöiden arvioimiseen ei ole kuitenkaan kirjoissa hyödynnetty systemaattisesti. Tämän tutkimuksen tuloksena esitelty saman menneisyyden tapahtuman erilaisten kuvausten vertailu tarjoaisi myös mielekästä aineistoa historiallisen ajattelun taitojen opettamiseen, kuten historian tulkinnallisuuden ymmärtämiseen ja lähteiden kriittisen arvioimisen kehittämiseen.

Lopuksi

Tässä tutkimuksessa vahvistuu aikaisemman tutkimuksen havainto siitä, ettei evakoiden historian käsittelyssä ole selkeästi erottuvia vaiheita ja että kokonaisuutena evakoiden historia jää oppikirjoissa jopa epäselväksi.⁹⁰ Olen tarkentanut käsitystä aiheesta ulottamalla oppikirjojen tutkimuksen sotavuosiin ja osoittamalla, kuinka jo tuolloin muodostuneet lähestymistavat ovat säilyneet kirjoissa yli seitsemän vuosikymmentä ja toisaalta, kuinka niiden rinnalle on toisissa kirjoissa noussut yksilön kokemuksia tarkasteleva käsittelytapa. Tutkimuksessani tarjoan mahdollisia selityksiä erilaisille käsittelytavoille ja havainnollistan kehysanalyysin mahdollisuuksia oppimateriaalien sisältöjen järjestelmällisen analyysin työkaluna.

Suomalaisissa oppikirjoissa on varottu spekuloida historian vaihtoehtoisilla ratkaisuilla tai vaatimasta historian ”vääryyksien” korjaamista. Esimerkiksi Karjalan palautusta koskevat toiveet on oppikirjoissa sivuutettu, vaikka kysymys oli 1960-luvulle asti esillä myös poliittisten päättäjien keskuudessa ja julkinen keskustelu aiheesta heräsi uudelleen 1990-luvulla Neuvostoliiton hajottua.⁹¹ Poikkeuksen tekee Marketta Ahtiaisen ja kumppaneiden *Aikakirjaan* liittyvä opettajan opas (2000), jossa kehoitetaan: ”Ota perustellen kantaa Karjalan takaisin Suomeen liittämisen puolesta tai sitä vastaan!” Tehtävänantoa taustoittavassa lehtikirjoituksessa kuitenkin todetaan, että ”lähes puolen vuosisadan kehitys on tehnyt toiveesta epärealistisen”.⁹² Vaikka historian opetus ei ole kannustanut haaveilemaan Karjalan palauttamisesta, syystä tai toisesta 1990-luvulla palauttamisen kannattajia löytyi ikäihmisten lisäksi eniten nuorten, alle 25-vuotiaiden, joukosta.⁹³

Artikkelini liittyy oppikirjatutkimuksen perinteeseen, jossa kirjojen sisällön analyysiä on pyritty jäsentämään sosiaalipsykologiasta lainatulla kehysanalyyt-

tisellä lähestymistavalla. Oppikirjojen tutkimuksen käytännöllisenä tavoitteena on auttaa materiaalien kehittämistyössä esimerkiksi tunnistamalla tutkitun aihepiirin käsittelyssä esiintyviä vinoutumia.⁹⁴ Oppikirjojen sisältöä arvioidessa on kuitenkin huomioitava opetuksen käytännölliset reunaehdot: rajallisten oppituntien määrän lisäksi opetusmateriaalien laatijoiden on huomioitava kohderyhmän vastaanottokyky. Vanhemmissa kirjoissa painotekniikka on asettanut omat rajoituksensa kirjan sisällölle, esimerkiksi kuvien määrä kirjoissa on kasvanut painotekniikan kehittyessä. Samalla kuvien käytön pedagogiset mahdollisuudet ovat laajentuneet.⁹⁵ Historian opetuksen sisältöjä arvioitaessa on myös pidettävä mielessä se, että vaikka oppikirjat ovat keskeisessä asemassa historian opetuksessa, eivät ne anna koko kuvaa niistä lähteistä, joista Karjalaa ja karjalaisuutta koskevaa historiatietoa ammennetaan.⁹⁶ Esimerkiksi historian opettajat kertovat aktiivisesti täydentävänsä opetustaan lukuvinkeillä tai nostamalla esiin teemoja, joita kirjoissa ei käsitellä.⁹⁷

Evakoiden ja laajemminkin luovutetun Karjalan nykyistä monipuolisemmalla käsittelyllä historian oppikirjoissa on perusteensa historiallisen identiteetin rakentamisen ja historiallisen ajattelun taitojen kehittämisen näkökulmista. Karjala muodosti suurimman ja väkirikkaimman osan Suomen toisen maailmansodan seurauksena luovuttamista alueista ja on siten sivuuttamaton osa Suomen historiaa. Karjalan historia on edelleen joko suoraan tai välillisesti osa monien suomalaisten elämää karjalaisten sukujuurien kautta. Historiallisen ajattelun taitojen opettamisessa evakoiden historia tarjoaa vertauskohtia nykypäivän ilmiöiden ymmärtämiseen ja historiallisen empatian harjoittamiseen. Lukemistot tai työkirjat eivät yksinään takaa aiheen näkyvyyttä. Vaikka opettajat täydentävät aktiivisesti opetustaan erilaisilla lisämateriaaleilla, valtaosa kertoo kuitenkin perustavansa opetuksensa oppikirjan tarjoamaan aineistoon.⁹⁸

Viitteet

- 1 Kukkonen 2019, 2.
- 2 Hakoköngäs et al. 2020.
- 3 Ekholm 2000; Tommila 1989, 283.
- 4 UNHCR 2018.
- 5 Vehkalahti 2015, 3.
- 6 Karjalan Liitto. (<https://www.karjalanliitto.fi/karjalaisuus/siirtokarjalaisuus/asutustoiminta/siirtovaki.html>, viitattu 8.11.2019).
- 7 Oppiennätyksistä ja opetussuunnitelmista sekä niistä koskevasta keskustelusta: Virta 2014; Rantala 2018.
- 8 Rantala et al. 2020, 7–9, 80, 111. Oppikirjojen muutoksesta myös: Tommila 1989, 283–284.
- 9 Rantala & Ahonen 2015, 109–110, 152.
- 10 Rantala & Ahonen 2015, 183–184.
- 11 Esim. Virta 2014.
- 12 Esim. Hakoköngäs et al. 2019.
- 13 Esim. Virta 2009.
- 14 Esim. Ahonen 2017.
- 15 Virta 2009.
- 16 Kukkonen 2019.
- 17 Pitkittäisaineistoista oppimateriaalien tutkimuksessa ks. Karvonen et al. 2017, 47.
- 18 Rantala 2017, 248, 264.
- 19 Rantala et al. 2020, 110.
- 20 Goffman 1974, 24–25.
- 21 Esim. Wertsch 1999.
- 22 Esim. Entman 1993.
- 23 Rantala 2017.
- 24 Katajamäki, Laitinen & Viekki 1986, 117.
- 25 Ahonen, Matsinen, Ojala & Viitaniemi 1992, 218–219.
- 26 Heporauta & Hinkkanen 1953, 213; ks. myös Metsäkallas et al. 1994, 242, 252.
- 27 Virta 2009.
- 28 Virta 2009.
- 29 Mantere & Sarva 1950, 354–355.
- 30 Lähteenmäki & Troberg 2004, 206; ks. myös Rinta-Aho et al. 2005, 108. Esimerkiksi kirjoittajien omat taustat voivat heijastua kirjojen sisältöjen painotuksiin, mutta tämän tutkimuksen puitteissa asiaa ei ole mahdollista tarkemmin selvittää.
- 31 Teerijoki & Suolahti 1955, 287.
- 32 Halavaara et al. 2005, 67. Alkuperäisessä sana ”evakkotaipaleelle” on lihavoitu.
- 33 Hämäläinen et al. 2016, 189.
- 34 Mantere & Sarva 1949, 368. Sitaatissa huomionarvoista on, että ”Etelä-Karjalaksi” on katsottu niin Laatokan Karjala, Raja-Karjala kuin Laatokan aluekin. Sodan jälkeen Etelä-Karjala Suomessa hahmottui erilliseksi maakunnaksi vasta 1950-luvulla.
- 35 Castrén & Huttunen 1984, 108.
- 36 Hämäläinen et al. 2004, 127.
- 37 Aalto et al. 2016, 113.
- 38 Ks. Virta 2009.
- 39 Esim. Huttunen 1972, 266; Castrén & Riikonen 1977, 51; Castrén et al. 1991, 102, 145.
- 40 Hainari & Laitakari 1943, 261.
- 41 Aunesluoma et al. 2016, 146.
- 42 Vehvilä 1956, 235; ks. myös: Kiuasmaa & Perälä 1968, 141.
- 43 Castrén & Riikonen 1977, 144.
- 44 Vehvilä & Castrén 1967, 280.
- 45 Huttunen 1965, 266.
- 46 Kiuasmaa & Perälä 1968, 157.
- 47 Teerijoki & Suolahti 1955, 287.
- 48 Santamäki & Heikinheimo 1963, 298.
- 49 Castrén & Huttunen 1984, 108.
- 50 Katajamäki et al. 1986, 117.
- 51 Halavaara et al. 2005, 134.
- 52 Lappalainen et al. 1998, 293.
- 53 Ekonen et al. 1997, 117–118.
- 54 Aalto et al. 2009, 147.
- 55 Juva et al. 1954, 204, 297.
- 56 Sallas, Alanen & Lintunen 1970, 220.
- 57 Esim. Tommila 1989, 291–292. Affektikäänneestä ks. Pentti Paavolaisen artikkeli tässä teoksessa.
- 58 Kinnunen et al. 1985, 114.
- 59 Lähteenmäki & Troberg 2004, 119.
- 60 Kohvakka et al. 2009, 84–85.
- 61 Alanen & Somerkivi 1955, 236. Ks. myös Castrén et al. 1991.
- 62 Ahonen 1998, 53.
- 63 Keskinen & Ruutu 1956, 340–343.
- 64 Karttunen & Hinkkanen 1958, 126.
- 65 Hiidenmaa et al. 2017, 10.
- 66 Karvonen et al. 2017, 48.

- 67 Huttunen 1969, 94.
- 68 Lehtonen et al. 1977, 43.
- 69 Hämäläinen et al. 2004, 127. Myös esim. Lehtonen et al. 1977, 43.
- 70 Esim. Ahonen & Louhisola 1979, 33; Ahonen 1987, 96; Lehtonen et al. 1975, 22; Hieta et al. 2017, 36.
- 71 Esim. Hakoköngäs & Sakki 2016.
- 72 Tommila 1989, 283.
- 73 Esim. Aalto et al. 2016; Aunesluoma et al. 2016. Ks. myös: Ahonen 2017, 93, 151–152.
- 74 Ahonen 1998, 78, 88–89.
- 75 Torsti (2012, 100): asuttaminen arvioitiin 13. merkityksellisimmäksi seikaksi; Rantala (2015): Opiskelijat valitsivat 5 merkityksellisintä ja 5 vähiten merkityksellistä tapahtumaa 22 tapahtuman valmiista luettelosta. Evakoiden asuttaminen arvioitiin vähiten merkitykselliseksi tapahtumaksi.
- 76 Pekkala 2015. Tavoista, joilla nuoret tiedostavat vanhempien sukupolvien Viipuriin liittämät merkitykset, mutta tekevät itse niihin eroa ks. Chloe Wellsin artikkeli tässä teoksessa.
- 77 Makkonen 2018.
- 78 Tommila 1989, 283.
- 79 Karjalan muistelemiseen liittyvästä hiljaisuudesta ks. Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto-Arponen 2017.
- 80 Esim. Virta 2014.
- 81 Prauda 2012.
- 82 Ahonen 2017, 78.
- 83 Ahonen 1998, 78, 88–89 Tutkimukseen osallistui noin vuonna 1980 syntynyttä ikäluokkaa.
- 84 Torsti 2012, 138.
- 85 Ahonen 2017.
- 86 Rantala et al. 2020, 92.
- 87 Rantala 2017, 273.
- 88 Kanervo et al. 2018, 7–8.
- 89 Rantala & Veijola 2018, 153.
- 90 Virta 2009; Kukkonen 2019.
- 91 Virta 2009, 203; Nevalainen 1998, 251–254.
- 92 Ahtiainen et al. 2000, 175.
- 93 Nevalainen 1998, 254.
- 94 Karvonen et al. 2017, 51.
- 95 Esim. *Vuosisadat vierivät* -sarjan opettajan oppaassa annettiin neuvoja kuvanlukutaidon opettamiseksi. Huttunen 1969, 102–103.
- 96 Virta 2009, 201–202.
- 97 Hakoköngäs et al. 2019.
- 98 Hakoköngäs et al. 2019; Rantala 2017, 247.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painetut lähteet

- Aalto, Jari, Aromaa, Vuokko, Haapala, Pertti, Hentilä, Seppo & Nieminen, Jaana (2009).** Kaikkien aikojen historia 4. Helsinki: Edita.
- Aalto, Jari, Aromaa, Vuokko, Haapala, Pertti, Hentilä, Seppo & Nieminen, Jaana (2016).** Kaikkien aikojen historia 3. Helsinki: Edita.
- Ahonen, Kalevi, Matsinen, Terttu, Ojala Herkko & Viitaniemi, Matti (1992).** Historian tiet: 8. Helsinki: Otava.
- Ahonen, Sirkka, Kaakinen, Olavi, Lappalainen, Osmo & Tiainen, Sakari (1987).** Koulun historia 8. Helsinki: Otava.
- Ahonen, Sirkka, Kaakinen, Olavi, Lappalainen, Osmo & Tiainen, Sakari (1976).** Historian maailma 8a. Helsinki: Otava.
- Ahonen, Sirkka & Louhisola, Jouko (1979).** Historian maailma 8: opiskeluosa. Helsinki: Otava.
- Ahtiainen, Marketta, Aromaa, Vuokko, Haapala, Pertti, Hentilä, Seppo & Kauppinen, Sirkka (2000).** Aikakirja: Opettajan kirja. Helsinki: Edita.

- Alanen, Aulis J. & Somerkivi, Urho (1955).** Kansamme taipaleelta: Historiallinen lukemisto koulunuorisoa varten. Helsinki: Otava.
- Aunesluoma, Juhana, Putus-Hilasvuori, Titta, Ukkonen, Jari & Vuorela, Laura (2016).** Historia ajassa 3. Helsinki: Sanoma pro.
- Castrén, Matti J. & Huttunen, Veikko (1984).** Uuden lukion historia 3. Helsinki: WSOY.
- Castrén, Matti J. & Riikonen, Reino (1977).** Historia ja me 8. Espoo: Weilin + Göös.
- Castrén, Matti J., Riikonen, Reino & Suuronen, Leo (1991).** Historia ja me: koululaisen maailmanhistoria 8. Espoo: Weilin + Göös.
- Ekonen, Jouni, Kulju, Vilho, Matsinen, Terttu & Tarkka, Jukka (1997).** Ihmisen tiet: Suomen historian käännekohtia. Helsinki: Otava.
- Hainari, O. A. & Laitakari A. V. (1943).** Kansakoulun historian oppikirja. Jyväskylä: Gummerus.
- Halavaara, Sari, Lehtonen, Juha-Pekka & West, Pirjo (2005).** Kaleidoskooppi 8: Peruskoulun historia. Helsinki: Tammi.
- Heporauta, F. A. & Hinkkanen, A. (1953).** Suomen kansan vaiheet muun maailman tapahtumien yhteydessä. Helsinki: WSOY.
- Hieta, Pasi, Johansson, Marko, Kokkonen, Ossi & Virolainen, Marjo (2017).** Historian taitaja 8. Helsinki: Sanoma Pro.
- Huttunen, Veikko (1965).** Vuosisadat vierivät 3: Keskikoulun historian oppikirja. Porvoo: WSOY.
- Huttunen, Veikko (1969).** Vuosisadat vierivät. 3 Opettajan kirja. Porvoo: WSOY.
- Huttunen, Veikko (1972).** Vuosisadat vierivät 3: Keskikoulun historian oppikirja. Porvoo: WSOY.
- Hämäläinen, Eenariina, Antti, Kohi, Päivärinta, Kimmo, Vihervä, Vesa & Vihreälehto, Ira (2016).** Forum 8. Helsinki: Otava.
- Hämäläinen, Liisa, Jussila, Pia & Troberg, Martti (2004).** Opettajan Kronikka 8. Helsinki: Edita.
- Juva, Einar W., Merikoski, Kaarlo & Salmela, Alfred (1954).** Isänmaan historia sekä muiden kansojen vaiheita. Helsinki: Otava.
- Karttunen, Toivo J. & Hinkkanen, A. (1958).** Keski-Karjala: kotiseutulukemisto. Helsinki: Otava.
- Katajamäki, Unto, Laitinen, Maija Liisa & Viikki, Anja (1986).** Elävää historiaa: peruskoululaiselle 8. Kuopio: Kustannuskiila.
- Keskinen, Eino & Ruutu, Martti (1956).** Suomen historian lukemisto kouluja ja koteja varten. Helsinki: Valistus.
- Kinnunen, Pertti, Voipala, Seija, Airaskorpi, Ossi & Hackman, Matti (1985).** Vuosisadat vaihtuvat 8: peruskoulun historia. Porvoo: WSOY.
- Kiuasmaa, Kyösti & Perälä, Tauno (1968).** Suomen historia 2: Autonomian ajasta itsenäisyyden aikaan. Helsinki: Otava.
- Kohvakka, Ville, Ojakoski, Matti, Pönni, Jari & Raassina-Merikanto, Tiina (2009).** Aikalainen: Historia 8. Helsinki: WSOYpro.
- Lappalainen, Osmo, Tiainen, Sakari, Waronen, Eero & Zetterberg, Seppo (1998).** Horisontti. Helsinki: Otava.
- Laurila, Anja, Saija, Olavi, Hiedanniemi, Britta, Kinnunen, Matti & Sahi, Sinikka (1990).** Historia kurssi 3. Porvoo: WSOY.
- Lehtonen, Kai R., Huttunen, Veikko & Laine, Olavi (1975).** Peruskoulun historia: 4 Työkirja. Porvoo: WSOY.
- Lehtonen, Kai R., Huttunen, Veikko ja Laine, Olavi (1977).** Peruskoulun historia: 4 Opettajan opas. Porvoo: WSOY.
- Lähteenmäki, Maria & Troberg, Martti (2004).** Kronikka 8. Helsinki: Edita.
- Mantere, Oskari & Sarva, Gunnar (1949).** Historian oppikirja: Kansakouluja varten. Porvoo: WSOY.
- Mantere, Oskari & Sarva, Gunnar (1950).** Keskikoulun Suomen historia. Porvoo: WSOY.
- Metsäkallas, Pirkko, Peltonen, Matti, Putus-Hilasvuori, Titta, Rantala, Jukka & Ukkonen, Jari (1994).** Kohti nykyaikaa. Espoo: Weilin + Göös.

- Rinta-Aho, Harri, Niemi, Marjaana, Siltala-Keinänen, Päivi & Lehtonen, Olli (2005).** Historian tuulet 8. Helsinki: Otava.
- Sallas, Yrjö, Alanen, Aulis J. & Lintunen, Olavi (1970).** Muinaisuudesta nykyaikaan: kansakoulun historian oppikirja. Helsinki: Otava.
- Santamäki, Lauri & Heikinheimo, Ilmari (1963).** Auroin, miekoin, miettehin: Kansakoulun historian oppikirja. Porvoo: WSOY.
- Teerijoki, Niilo & Suolahti, Eino E. (1955).** Isänmaan ja ihmiskunnan vaiheet: kansakoulun historian oppikirja. Porvoo: WSOY.
- Vehvilä, Salme & Castrén, Matti J. (1967).** Suomen historia lukioluokkia varten. WSOY: Porvoo.
- Vehvilä, Salme (1956).** Historian kysymyksiä tenttiä ja reaalikoetta varten: Suomen historia. Porvoo: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus

- Ahonen, Sirkka (1998).** Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Helsinki: SHS.
- Ahonen, Sirkka (2017).** Suomalaisuuden monet myytit: kansallinen katse historian oppikirjoissa. Helsinki: Gaudeamus.
- Ekhholm, Kai (2000).** Kielletyt kirjat 1944–1946: yleisten kirjastojen kirjapoistot vuosina 1944–1946. Jyväskylä: Things to come.
- Entman, Robert M. (1993).** "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm". *Journal of Communication* 43 (1993:4), 51–58.
- Goffman, Erving (1974).** *Frame Analysis. An Essay on the Organizations of Experience.* New York: HarperCollins Publishers.
- Hakoköngäs, Eemeli, Kleemola, Olli, Sakki, Inari & Kivioja, Virpi (2020).** "Remembering war through images: Visual narratives of the Finnish Civil War in history textbooks from the 1920s to the 2010s". *Memory Studies.* (<https://doi.org/10.1177/1750698020959812>).
- Hakoköngäs, Eemeli & Sakki, Inari (2016).** "Visualized collective memories: Social representations of history in images found in Finnish history textbooks". *Journal of Community and Applied Social Psychology* 26 (2016:6), 496–517.
- Hakoköngäs, Eemeli, Sakki, Inari, Pirttilä-Backman, Anna-Maija, Kello, Katrin & Salapuro, Hanna-Mari (2019).** "Arkaluontoiset ja marginalisoidut aiheet Suomen historian opetuksessa". *Kasvatus & Aika* 13 (2019:2), 36–52.
- Hiidenmaa, Pirjo, Löytönen, Markku & Ruuska, Helena (2017).** "Suomalaisen oppikirjallisuuden pitkät perinteet". Teoksessa *Oppikirja Suomea rakentamassa*, toim. Pirjo Hiidenmaa, Markku Löytönen & Helena Ruuska. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry., 7–16.
- Kanervo, Pirkko, Kivistö, Terhi & Kleemola, Olli (2018).** "Evakoita vai pakolaisia?" Teoksessa *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani*, toim. Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö & Olli Kleemola. Turku: Siirtolaisuusinstituutti & Sigillum, 7–25.
- Karjalan Liitto. (<https://www.karjalanliitto.fi/karjalaisuus/siirtokarjalaisuus/asutustoiminta/siirtovaki.html>, viitattu 8.11.2019).
- Karvonen, Ulla, Tainio, Liisa & Routarinne, Sara (2017).** "Oppia kirjoista. Systemaattinen katsaus suomalaisten perusopetuksen oppimateriaalien tutkimukseen." *Kasvatus ja aika* 11 (2017:4), 39–57.
- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2017).** "Muistelun monet muodot – kertomus, kehollisuus ja hiljaisuus paikan tietämisen tapoina". *Elore* 24 (2017:1).
- Kukkonen, Inka (2019).** *Karjalaisiin asennoituminen suomalaisessa koulujärjestelmässä ja siirtoväen koulukokemukset 1944–1994.* Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

- Makkonen, Antti (2018).** Karjalan kuvia. Siirtokarjalaisten jälkeläisten tulkintoja 2010-luvun Karjala-kuvastosta. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Nykykulttuurin tutkimus, Jyväskylän yliopisto.
- Nevalainen, Pekka (1998).** ”Luovutetun Karjalan palauttamiskeskustelun vaiheet”. Teoksessa Karjala: historia, kansa, kulttuuri, toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Helsinki: SKS, 250–254.
- Pekkala, Eeva (2015).** Karjala ja karjalaisuus lukiolaisten mielissä. Tutkimus joensuulaisten, mikkeliäisten ja kiuruvetisten lukiolaisten Karjala-käsityksistä. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Suomen historia, Itä-Suomen yliopisto.
- Prauda, Pia (2012).** Isänmaallista yhteydentuntoa syventämään. Siirtolaisiin kohdistuneet asenteet sanomalehti Ilkassa sekä Savon Sanomissa vuosina 1939–1945. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Kirkkohistoria, Itä-Suomen yliopisto.
- Rantala, Jukka (2015).** ”Young Finns see the First World War as insignificant for Finnish history”. *Contemporary Church History* 28 (2015:1), 80–90.
- Rantala, Jukka (2017).** ”Historian oppikirjoja sadan vuoden ajalta – Luonteenkasvatuksesta kriittisyyteen”. Teoksessa *Oppikirja Suomea rakentamassa*, toim. Pirjo Hiidenmaa, Markku Löytönen & Helena Ruuska. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry, 247–281.
- Rantala, Jukka & Ahonen, Sirkka (2015).** Ajan merkit. Historian käyttö ja opetus. Helsinki: Gaudeamus.
- Rantala, Jukka, Puustinen, Mikko, Khawaja, Amna, van den Berg Marko & Ouakrim-Soivio, Najat (2020).** Näinkö historiaa opitaan? Helsinki: Gaudeamus.
- Rantala, Jukka & Veijola, Anna (2018).** ”Suomalaisnuorten näkemykset turvapaikanhakijakeskustelussa esitettyihin historiallisiin rinnastuksiin”. *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (2018:2), 147–158.
- Tommila, Päiviö (1989).** Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia. Porvoo: WSOY.
- Torsti, Pilvi (2012).** Suomalaiset ja historia. Helsinki: Gaudeamus.
- UNHCR (2018). *Global trends report. Forced displacement in 2018*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
- Vehkalahti, Kaisa (2015).** ”Sota, muistamisen etiikka ja kasvatushistorian mahdollisuus”. Pääkirjoitus. *Kasvatus & Aika* 9 (2015:4), 3–7.
- Virta, Arja (2009).** ”Between History and Nostalgia. History Textbooks and Memories about the Karelian Evacuees”. *Yearbook of the International Society of History Didactics* 29/30, 193–206.
- Virta, Arja (2014).** ”Historia ja yhteiskuntaoppi reaalikokeessa 1921–1969 – koetehtävien kehitys oppiennätysten ja opetusta koskevan keskustelun näkökulmasta”. *Ennen ja nyt* 14 (2014:4), verkkojulkaisu (<http://www.ennenjanyt.net/2014/12/historia-ja-yhteiskuntaoppi-reaalikokeessa-1921-1969-koetehtavien-kehitys-oppiennatysten-ja-opetusta-koskevan-keskustelun-nakokulmasta/>, viitattu 8.11.2019).
- Wertsch, James W. (1999).** ”Revising Russian history”. *Written Communication* 16 (1999:3), 267–295.

Kuvalähteet

- s. 15** Valokuvat ja kollaasi: Kristiina Korjonen-Kuusipuro.
- s. 26** Kartta: Eemeli Nieminen.
- s. 45** Valokuva: E. M. Staf. Teatterimuseon arkisto. 07032459001.
- s. 51** Valokuva: Matti Pukkila. Teatterimuseon arkisto. 97082002.
- s. 52** Valokuva: Matti Pukkila. Teatterimuseon arkisto. 99027157.
- s. 53** Valokuva: Matti Pukkila. Teatterimuseon arkisto. 99027156.
- s. 55** Valokuva: Eino Nieminen. Teatterimuseon arkisto. 07032783002.
- s. 58** Valokuva: Yrjö Huitinen. Teatterimuseon arkisto. 99028042.
- s. 60** Valokuva: tuntematon. Satu Grünthalin yksityisarkisto.
- s. 62** Valokuva: Tapio Hartikainen. Teatterimuseon arkisto. 96046006.
- s. 81** Valokuva: Valokuvaamo L. Jänis.
- s. 99** Valokuva: Jani Karhu.
- s. 106** Valokuva: Pauli Ukkonen.
- s. 122** **vas.** 1950-luvun kuva Hilda ja Urho Härmän albumi, Päivi ja Ilkka Kuivalaisen yksityisarkisto.
- s. 122** **oik.** Vuoden 2021 valokuva: Kristiina Korjonen-Kuusipuro.
- s. 130** Valokuva: Seppo Pelkonen. Lappeenrannan museot.
- s. 140** Pertti Jarlan yksityisarkisto.
- s. 189** Kuva teoksesta *Elävää historiaa: peruskoululaiselle* (1986).
- s. 191** Kuva teoksesta *Peruskoulun historia: 4 Työkirja* (1975).
- s. 193** Kuva teoksesta *Keskikoulun Suomen historia* (1950).
- s. 205** **ylh.** kuva teoksesta *Karjalan yhteiskoulu. Viipurin uusi yhteiskoulu 1905–1965* (1965).
- s. 205** **alh.** Lappeenrannan museot. WMWE226:1.
- s. 239** Valokuva: Juho Vikstedt. Lahden kaupunginmuseo. LHMVHMLV10338:183 MVHMLV10338_1183.
- s. 240** Valokuva: Leo Nevalainen.
- s. 246** **oik.** Wikimedia Commons.
- s. 246** **vas.** Kansallisarkisto.
- s. 258** Выборгский объединенный музей-заповедник (BOMЗ). Выборг. [Viipurin museotoimi.]
- s. 261** Выборгский объединенный музей-заповедник (BOMЗ). Выборг. [Viipurin museotoimi.]
- s. 263** Выборгский объединенный музей-заповедник (BOMЗ). Выборг. [Viipurin museotoimi.]
- s. 281** Valokuva: Ebbe Linde. Svenska litteratursällskapet i Finland. SLSA 566_386.
- s. 296** Valokuva: tuntematon. Svenska litteratursällskapet i Finland. SLSA 566_es25.
- s. 303** Museoviraston kirjasto.
- s. 316** Museoviraston kirjasto.